

засобах масової інформації [6]. На сьогоднішній день робота щодо вдосконалення чинного законодавства не завершена [1].

Відсутність у країні єдиної стратегії профілактичних дій, пов'язаних із вживанням алкоголю, недостатній рівень координації зусиль у даній сфері між державними інституціями та громадськими організаціями, недостатній рівень висвітлення у ЗМІ даної проблеми обумовили необхідність вжиття заходів, які будуть сприяти вирішенню питання недопущення вживання дітьми та молоддю алкогольних напоїв та в цілому покращать здоров'я громадян України.

1. Кодекс України «Про адміністративні правопорушення». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

2. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту, етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вр>

3. Деткова Л. А. Деякі питання державного регулювання виробництва та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С. 295–299. URL: <http://www.apdp.in.ua/v24/44.pdf>.

4. Голик В. Що робити з акцизом. *Алкоголь і тютюн України*. 2000. Жовт.-листоп. С. 30–33.

5. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 38 с.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення регулювання виробництва та обігу пива, удосконалення окремих положень щодо продажу пива та інших алкогольних напоїв: законопроект від 17.06.2015 р. № 2971-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webp_r0c4_1?pf3511=55618.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 р. №71-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua.

Бідняк Г.С.

канд. юрид. наук, старший викладач
кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії ДДУВС

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ ТРУПА

При дослідженні різного роду ушкоджень нерідко виявляються труднощі при визначенні їх характеру (рубані, різані, забиті рани), послідовності нанесення, знярядь, якими могли бути заподіяні ушкодження, тощо. При експертизах ушкоджень у живих осіб це пов'язано з тим, що первісна форма рани змінюється вже в процесі їх утворення в результаті розбіжності країв рани, а

в більш пізній термін – у результаті їх хірургічної обробки та внаслідок процесів загоєння. При судово-медичній експертизі ушкоджень на трупі основні утруднення пов'язані з розвитком трупних явищ.

Брак даних, одержуваних при дослідженні тіла потерпілого, може бути заповнений вивченням його одягу. Одяг, будучи штучним покривом, що захищає тіло людини від впливу зовнішнього середовища, перший сприймає дію ушкоджуючого фактора (тупого чи гострого знаряддя, кулі, високої температури й ін.). Тим самим наявність одягу змінює картину ушкодження на тілі потерпілого, у першу чергу на його шкіряних покриттях, у порівнянні з ушкодженнями відкритих ділянок тіла. Так, наприклад, при автотравмі сліди протектора шин автомобіля при переїзді потерпілих зустрічаються набагато частіше на їх одязі, ніж на тілі. При вогнепальних ушкодженнях наявність одягу має вирішальне значення для визначення дистанції пострілу, тому що одяг може цілком затримати сліди близького пострілу і на шкіряних покриттях потерпілого вони будуть відсутні.

Природно, що затримуюча дія одягу значною мірою залежить від його товщини і щільності. Чим більше шарів одягу, чим вони товщі і щільніші, тим більше виражена за інших рівних умов затримуюча дія одягу. Так, наприклад, при ушкодженнях рейковим транспортом наявність і виразність на трупі смуги тиску – основної ознаки переїзду колесом, цілком залежать від товщини і щільності одягу. Так, при пострілі дробовим зарядом багатошарова щільна одежа затримує частину дробинок і ті не вражають тіло потерпілого. Одяг охороняє шкіряні покриття тіла і від впливу високої температури, однак у випадку його загоряння він сам може бути джерелом важких опіків у потерпілого.

Огляд одягу трупа на місці його виявлення слідчий проводить за участю судово-медичного експерта. Зовнішній стан одягу має суттєве значення для встановлення механізму події, тому після опису в протоколі огляду положення трупа відносно певних об'єктів, його пози, без її змінювання фіксуються тип, фасон, стан вбрання, наявність або відсутність на ньому окремих елементів, розривів, нашарувань, його відповідність розмірам потерпілого тощо. Особливо докладно описують основні частини одягу у випадках виявлення невідомого трупа; фіксують наскільки туго зав'язана краватка, пояс, наявність коштовних прикрас. Потім труп перевертається, одяг досліджується з протилежного боку, в тому числі й на наявність сторонніх мікрооб'єктів, вивчається вміст кишень, по черзі всі елементи вбрання знімають. Крім того, ще фіксують відповідність верхніх та нижніх елементів одягу, його запах, ступінь вологості, локалізацію, розміри та колір плям, ступінь просочення ними тканини, наявність бирок про місце виготовлення. У протоколі фіксується будь-який безлад в одязі. Коли одежа піднята, зім'ята, зміщена, це може вказувати на боротьбу (самозахист), передсмертні рухи пораненого, переміщення трупа. Якщо тіло волочили по землі, утворюються горизонтальні згини одягу, забруднені із зовнішньої сторони та цілком чисті у складках. Наявність вбрання, що не відповідає

зросту трупа, різка різниця в якості верхнього та нижнього одягу також зазначається у протоколі. Вказане може свідчити про певні факти, наприклад, про належність одягу іншій людині. Треба також фіксувати наявність на одязі слідів крові, сперми, сечі, слини, калу тощо, бо їх вид, форма, напрямок, розмір, колір, розташування, ступінь просочування ними тканини дозволяє зробити відповідні висновки. Сліди сперми можуть вказувати на наявність статевого акту; виділення калу, сечі характерні при асфіксії; розташування та напрямок слідів крові може вказувати на положення тіла при спричиненні ушкоджень; сильне просочування кров'ю окремих частин одягу та значна довжина таких потоків свідчить про тривале перебування тіла в певному положенні. Забруднення одягу потерпілого певними матеріалами, наявність тих або інших запахів іноді вказує на професійну приналежність її власника. Якщо окремі частини одягу зняті та знаходяться поряд з трупом, вони також ретельно оглядаються, оскільки це може дозволити з'ясувати окремі обставини події, наприклад, при вчиненні самогубства із застосуванням рушниць взуття з однієї ноги може бути знятим з метою натискання курка пальцем.

Умови, за яких відбувається огляд трупа і його одягу на місці події, як правило, не дозволяють виявляти всі деталі ушкоджень. Тому завданням судово-медичного експерта є завчасно зорієнтуватися стосовно розташування і характеру ушкоджень, а також кваліфіковано вилучити пошкоджені предмети одягу для направлення їх на детальне лабораторне дослідження.

Перш ніж знімати предмети одягу з трупа, необхідно встановити відповідність пошкоджень одягу ушкодженням на трупі, а також напрямок волокон у краях пошкоджень на одязі. У той же час огляд предметів одягу проводиться в тому порядку, в якій послідовності вона надіта на трупі. При цьому вживаються заходи запобігання втратам важливих речових доказів: стріляні кулі та їх частки, дробини, кісткові уламки, осколки скла тощо. У першу чергу це має значення при вогнепальних ушкодженнях, якщо вказані предмети можуть бути виявлені як навколо вхідних, так і вихідних отворів, як правило, найчастіше на предметах одягу зі щільних, товстих і особливо багат шарових матеріалів. Осколки скла іноді можна знайти при автотравмах.

В області вхідних вогнепальних отворів можуть бути виявлені осколки оболонки і сердечника кулі. Останні утворюються при ураженнях деякими кулями спеціального призначення, а також і при ураженнях звичайними кулями після попереднього подолання ними відповідної перешкоди, що веде до їх деформації і розриву на шматки. Такі осколки можуть знаходитися як на поверхні одягу навколо вхідного отвору, так і занурені в його структуру, а при ушкодженнях багат шарового одягу – розташовуватися в його внутрішніх шарах. При огляді одягу необхідно витягнути всі осколки кулі, тому що вони теж можуть стати окремими речовими доказами, описати розміри і розташування щодо центра основного вхідного отвору всіх ушкоджень від окремих осколків.

Порядок виявлення і вилучення вказаних об'єктів повинен бути зафіксований слідчим у описовій частині протоколу огляду місця події, що стосується огляду трупа. Для запобігання втрати осколків перед оглядом труп доцільно перемістити на брезент відповідних розмірів або інші придатні предмети (носилки, простирадла, ковдри). Ці самі предмети використовуються при транспортуванні трупа в секційну залу, для уникнення сторонніх забруднень.

Слід зауважити, для того щоб виявлені об'єкти набули статусу доказів, важливо правильно їх фіксувати. У протоколі доцільно вказувати такі дані: найменування наявних на трупі предметів одягу із вказівкою їх кольору; стан одягу на трупі (розстебнутий і т.д.); наявність забруднень чи виділень людини і їх розташування; наявність ушкоджень.

Серед розповсюджених помилок, які нерідко допускають особи при огляді трупа, можна виділити такі: по-перше, знятий після огляду одяг з ушкодженнями знову надягають на труп; по-друге, одяг оглядають безпосередньо на тілі трупа, при цьому не знімаючи його загалом. Зазначене неминуче призводить до втрати важливих деталей, забруднення одягу сторонніми речовинами, не пов'язаними з подією злочину, тощо, що може зумовити експертну помилку при подальшому огляді трупа в секційній залі.

У контексті даної проблематики викликає сумнів думка К.І. Татієва (1928) та І.В. Скопіна (1955) щодо транспортування оголеного трупа, яке призведе до повної зміни картини в області ушкоджень. Слід зауважити, що при транспортуванні одягнутого трупа істотним змінам піддадуться ушкодження на його одязі, а в другому випадку (транспортування трупа без одягу) – вони збережуться на одязі у своєму первісному вигляді за умови правильного пакування. Водночас для запобігання ушкодженням на трупі після зняття одягу тіло може бути загорнуто у простирадло [2, с. 13].

Окрім того, якщо одяг не знято з трупа до моменту його дослідження в лабораторії, він може піддаватися численним механічним впливам, а саме: під час динамічної стадії огляду трупа на місці події; внаслідок зіткнення поверхні одягу зі стінками кузова автомобіля при транспортуванні; при перенесенні трупа в морг і роздяганні його перед судово-медичним дослідженням. Наприклад, легко руйнуються під час механічного впливу сліди протекторів шин автомобілів, утворені землистими накладеннями на одязі трупа, через те, що частини, які утворюють ці сліди, обсипаються. Сліди-відображення, що представляють велику цінність при різноманітних експертизах, у результаті маніпуляцій з трупом можуть бути втрачені цілком або частково (перетворюючись на сліди-мазки).

Розглядаючи питання щодо вогнепальних ушкоджень на одязі трупа, особливу увагу варто приділити порохом зернам та їх часткам. Тільки на місці події судово-медичний експерт бачить повну картину їх розташування навколо вхідного отвору. Велика частина пороху утримується на одязі немінно і надалі легко губиться (обсипається), що призводить до зміни первісного вигляду області вхідного вогнепального отвору.

Через відсутність надійних методів запобігання від опадання порохових зерен та їх часток з поверхні одягу при огляді його на місці події необхідно ретельно досліджувати поверхню навколо вхідних отворів та у випадку виявлення порохових відкладень вимірювати діаметр таких відкладень і сфотографувати загальний вид поверхні навколо вхідного отвору.

В даному випадку доцільно вилучити кілька зерен пороху, якщо вони неміцно тримаються на поверхні одягу. Таке вилучення залишків пороху відповідно відображається слідчим у протоколі огляду місця події, а самі вилучені зерна пороху направляються на лабораторне дослідження разом із предметами одягу. Водночас відкладення кіптяви від пострілу більш міцно утримуються на одязі, ніж залишки порохових зерен. Частковій зміні (змазуванню) може піддаватися зазвичай тільки кіптява димного пороху, що має вигляд шару пухких накладень. При цьому діаметр відкладень кіптяви, її колір, характер країв на одязі трупа обов'язково повинні відобразитися у протоколі огляду. Така оцінка ушкоджень одягу трупа у сукупності з іншими даними може надати можливість відновити картину події злочину.

З цього приводу наведемо приклад. Сусіди по квартирі почули звук глухого пострілу в кімнаті гр. С. і, зробивши спробу ввійти до неї, переконалися, що двері зачинені. Слідчий, який виїхав на місце події, змушений був зламати двері, які виявилися закритими на дверний гачок. Вікно кімнати було розкрито навстіж. На ліжку, розташованому біля стіни зліва від входу, знаходився труп гр. С.

Труп чоловічої статі лежав на спині, ноги звисали на підлогу. На білизні з правої сторони трупа лежав пістолет «ТТ», у вікні для викидання гільз якого знаходилась стріляна гільза. На трупі були одягнені штани і сорочка. Під трупом знаходився овчинний козушок. При огляді трупа було встановлено, що на 2 см вище лівого соска є вхідний вогнепальний отвір з ознаками пострілу в упор (отвір з дефектом тканини 0,9 см, з незначними надривами шкіри по краю і нальотом кіптяви шириною 1 см). На спині виявили два вихідних отвори розміром 0,5 x 0,7 см кожний. Один з них розташовувався в нижньому куті лівої лопатки, другий – по лівій задній пахвовій лінії, ліворуч, на рівні VII ребра. Сорочка була рясно просочена кров'ю, воріт її розстебнутий. На переді сорочки, відповідно вхідному отвору на шкірних покривах, ушкоджень не виявили, на спинці ж сорочки малися два вихідних отвори з локалізацією відповідно ушкодженням шкірних покривів трупа. При подальшому огляді виявилася наявність на трупі ще одного вхідного отвору, розташованого в області правого стегна по зовнішній його поверхні, на 5 см нижче гребеня клубової кістки. Навколо розташовувався інтенсивний темно-сірий наліт радіусом 2–2,5 см. При огляді знятих із трупа штанів на підкладці правої кишені були виявлені ознаки пострілу в межах механічної дії порохових газів (для пістолета «ТТ» не далі 1–3 см). Були наявні, зокрема, чотири, що виходили з одного центру, надриви матеріалу довжиною 1,5–3 см кожний, які утворювали типове хрестоподібне ушкодження. Зовнішня поверхня матеріалу по краях ушкодження була покрита темно-сірим нальотом. На витягнуто-

му з-під трупа кожушку був лише один отвір, що йшов зсередини назовні, розташований на спинці ліворуч. Вказане дозволило скласти уяву про деталі обставин події, що потім було підтверджено іншими матеріалами кримінального провадження. Встановлено, що було здійснено два постріли: один в упор в область серця, а інший майже в упор в область правого тазостегнового суглоба. При першому пострілі гр. С. сидів на ліжку спиною до лівої від входу стіни, біля якої стояло ліжко. На плечах у С. був накинутий кожушок. Постріл був зроблений при розстебнутому комірі сорочки. Куля пройшла крізь серце, вийшла в нижній кут лівої лопатки. Потім пробила сорочку і кожушок та повинна була вдаритися в ліву від входу стіну кімнати на висоті близько 150 см від підлоги (судячи з відповідності висот вхідного і вихідного отвору, якщо допустити, що С. сидів у природній позі, тобто не згинаючись вперед і не відкидаючись назад). Поранення було смертельним, і С. впав на ліжко. Кисть правої руки, у якій знаходився пістолет, конвульсивно зжала рукоятку і спусковий гачок пістолета, та відбувся другий постріл. При цьому в момент конвульсивного згинання м'язів кисть правої руки була повернена всередину і дуловий зріз пістолета виявився спрямованим в область тазостегнового суглоба, у положенні ствола майже знизу догори. При подальшому огляді місця події було знайдено відстріляну гільзу та дві стріляні кулі. Одна з них знаходилася на ліжку. На лівій від входу стіні була виявлена свіжа вм'ятина від кулі, розташована на висоті 152 см від підлоги. Друга куля була виявлена на підлозі біля правої стіни. Отримані дані дозволили зробити висновок, що ушкодження були нанесені власною рукою С. У подальшому цей висновок був підтверджений результатами слідчих дій.

Таким чином, кваліфіковано проведений огляд предметів одягу трупа на місці їх виявлення може дати важливі дані для з'ясування обставин події. У той же час недоліки, допущені при огляді одягу, нерідко надалі виявляються невинними і можуть унеможливити відповідь на ряд питань, що цікавлять слідство. Це пояснюється тим, що при подальшому дослідженні одягу в морзі і лабораторії експерту нерідко представляється вже змінена в порівнянні з первісною картина наявних на ньому ушкоджень.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків. Одіссей, 2012. 360 с.

2. Медико-криміналістична експертиза при розслідуванні злочинів, пов'язаних з тілесними ушкодженнями чи смертю особи: навч. посібник / К.М. Пантелєєв, О.В. Лускатов; заг. ред. С.І. Мінченко. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2015. 351 с.

3. Судово-медична експертиза у кримінальних справах: навч.-практ. посібник / В.В. Войченко, В.Д. Мішалов, К.М. Пантелєєв, А.Г. Шиян. 2-ге вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ ун-т внутр справ, 2010. 344 с.

4. Тагаєв М.М. Судова медицина: підручник; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Факт, 2003. 1253 с.